

**VII. OTURUM:
İSLAM ÜLKELERİNDE ARAŞTIRMA VE EĞİTİM**

Oturum Başk.: Prof. Dr. Md. Jamil Bin Ali KHAYAT

Dünya İslam Birliği Uluslararası İslam Eğitim Teşkilatı, Suudi Arabistan

İslam Ülkelerinde Eğitim Ve Araştırma Üzerine Düşünceler

Prof. Dr. Issiaka SAVANE

Bosna Hersek Müslümanlarında Eğitimin Başlangıcı, Gelişimi ve Bugünkü Durumu

Prof. Dr. Refik ÇATIÇ

Irak'ta Eğitimin Önündeki Engeller

Dr. Emin Tevfik ABDULLAH

İSLAM ÜLKELERİNDE EĞİTİM VE ARAŞTIRMA ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Prof. Dr. Issiaka SAVANE

Fildişi Sahili Cumhuriyeti

Giriş

Bu çalışma, kendime ait kişisel bir girişim olup ne Abobo-Adjame Üniversitesi'ni ne ülkem Fildişi Sahili'ni bağlamamaktadır. Konferansa gönüllü olarak kaydoldum, uzun zamandan bu yana konuşmaya can attığım ancak bir türlü fırsat bulamadığım böylesine yerinde bir konuda konuşma fırsatı yakalamak çok güzel. Bundan ötürü, hepimizin aklını kurcalayan bu sorunsalı tartışmaya açtıklarından dolayı organizatörlere en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Konuşmamda başlıca dört konuya değineceğim:

- Ülkemde İslami eğitimin tarihçesi
- Güncel eğitimin yapısı
- Araştırma
- ve İslam ülkelerinde eğitim perspektifi

1. Tarihçe

Bu konferansın temelini oluşturan ana fikri düşünecek olursak, anahtar sözcüklerimiz şunlar olacaktır: Ülke ve İslam. Sadece bu iki sözcüğü göz önünde bulunduracak olsaydık, bu kongreye katılamayabilirdim zira laik bir ülkeden geliyorum. Buna karşın aranızda bulunuyorum çünkü ben de müslümanım ve konumuz da farklı farklı tiplerde ortaya çıkabilen İslam'ın tanıtılması ve eğitim yapılarımızdaki uygulanış şekli.

Müslümanlığı ilk benimseyen Kuzey ve doğu Afrikalıların Afrika toplumları ile karşılaşması 15. yüzyılda ticaret kervanları sayesinde olmuştur. İslam'ın etkisi Batı Afrika'ya ilk olarak kervan tüccarları sayesinde ulaşmış daha sonrasında ise fatihler İslamı benimsetmek için cihat başlatmıştır. Böylece İslam adına savaşan El Hacı Ömer Tall, Askia Muhammed, Samory Toure gibi belli başlı isimlerinde ortaya çıktığı görülmüştür. Bu dönemde İslami eğitimin beşiği sayılan merkezler kurulmaya başlanmıştır. Bu merkezler arasında Batı Afrika üniversitelerinin kurulduğu Timbuktu, Gao, Dijene sayılabilir. İlk kurucular kıyı bölgelere bu eğitim merkezlerinden çıkmıştır.

İslam Fildişi Sahili'ne kuzeyden giriş yaptı. Samory gibi fatihler imparatorluklar kurdular, bazı bölgelerde de tekkeler ve camiler inşa ettiler. Ondan sonra halefleri, mahalle veya köy çocuklarını temel dini ilkeler hususunda yetiştirmek üzere toplanma merkezleri inşa ederek mirasını sürdürmeye çalıştılar. İlk eğitim merkezleri namaz kılmayı öğretmeye yönelik kurulmuştu. 60'lı yıllarda Arabistan'dan çıkıp Mali'ye gelen seyyahlar İslami okullar, medreseler kurdular.

2. İslami Eğitimin Gelişimi

2.1. Afrika'da İslami eğitimde pedagojik yaklaşım

Kurulan ilk medreseler kapılarını 60-70'li yıllarda açtı. Okullarda öğrencilere Arapça okuma ve yazma öğretiliyor, teoloji konusuna önem veriliyordu. Eğitilen kişiler dinbilim ve Arapça konularında yüksek bilgiye sahiptiler. Ancak eğitimleri herhangi bir meslek sahibi yapmadığından, verilen diplomaların toplumun üretken yapısı dahilinde hiçbir geleceği yoktu. Mezunlar kısa zamanda durumun farkına vardılar ve daha pratik bir eğitime ihtiyaç duymaya başladılar. Medreseler hayatlarından çıkmaya başladı. Ufukta bir umur görünmesi için 20 yıl kadar geçmesi gerekmişti: Suudi Arabistan, Mısır, Fas gibi ülkeler dinbilim konusundaki bilgilerini iletmemeleri için üniversitelerinin kapılarını buraların mezunlara açmaya başladı. Bu üniversitelerde yüksek eğitim görenler ülkedeki çeşitli camilerde görev almaya başladılar ve eğitimci haline geldiler.

Bu analizi takiben, İslami eğitimin dindarları modellemekle veya ekonomik yapıya entegre olmaya hazır insanlar eğitmekle sınırlı olup olmadığı sorusu sorulabilirdi. Buna mukabil olarak, İslam ülkelerinin bilginin oluşumu ve yayılmasındaki rolünün ne olduğu sorusunu soruyorum. Diğer yandan Hazreti Muhammed'e (s.a.v) inen ilk vahiy, insanlığı "ikra" yoluyla bilgiyi aramaya davet etmiştir. Bu soru beni üçüncü noktaya götürüyor: Günümüzde İslam ülkelerinin eğitim ve araştırma konularında oynamak zorunda oldukları rol.

2.2. Batılı okullarda doğan İslami kuruluşların katkısı: Fildişi Sahili'nde durum

Fildişi Sahili'nde İslami organizasyonların sıkıntısız olmaması. 1975 öncesinde, İslami bilgiler okuma ve yazma bilen yaşlılar arasında yoğunlaşmıştı.

1972'den itibaren batılı okullardan gelen genç Müslümanlar arasında uyanış görünmeye başladı. Bu şuur hareketinde tüm Müslüman kardeşleri bir araya getirme fikri yayılıyordu. Böylece 1975 yılı Ocak ayında, bugün merkezi Riviera II'de bulunan AEEMCI (Fildişi Sahili Müslüman Öğrenciler Birliği) ortaya çıktı.

Kurucuları arasında aşağıdaki isimler yer alıyordu:

- Cheick Haïma Boikary Fofana
- Imam Cissé Djiguiba
- Feu Imam Tidiane Ba

Kuruluştan sonra AEEMCI on yıl boyunca eğitime ağırlık verdi. Bu uzun soluklu eğitim genç Müslümanların bundan böyle İslam'a aidiyetlerinin karmaşık oluşunu ortadan kaldırarak, olumlu sonuçlar verecektir. Öğrenciler kolej ve liselerde, üniversitelerde, çalışanlarsa ofiste günde beş vakit namaz kılacaktır.

Böylelikle batılı okullardan mezun olan genç Müslümanlar ulusal televizyon kanallarındaki tartışmalar, konferanslar ve yuvarlak masa toplantıları yoluyla İslam'ın yayılmasına aktif olarak katkıda bulunacaklardı.

1990'lı yıllarda AEEMCI okullarından mezun olan gençler topluluğun ulusal ölçekte organize edilmesini düşünmeye başladılar. Buna göre aşağıdaki yapılanmaların doğuşu gerçekleşti:

- COSIM (Yüksek İmamlar Kurulu) imamlardan sorumlu
- CNI (Ulusal İslam Konseyi) topluluğun idari işlerinden sorumlu.
- CNOPEM (Mekke Hac Organizasyonu Ulusal Komitesi)

AEEMCI'den sonra 1990'lı yıllarda diğer dernekler kuruldu.

Bunlar, AJMCI (Fildişi Sahili Genç Müslümanlar Birliği)

3A (Amicale des Anciens de l'AEEMCI)

AFEMCI (Fildişi Sahili Müslüman Kadınlar Birliği)

AEEMCI'nin örneğini izleyen tüm bu oluşumlar Fildişi Sahili'nde İslami eğitim ve İslam'ın yayılmasına katkıda bulunmaktadır.

3. Günümüzde İslam ülkelerinin eğitim ve araştırma konularında atmaları gereken adımlar nelerdir?

Günümüzde İslam ülkelerinin her düzeyde eğitim ve araştırmada geride olduğu kabul edilmelidir. Bu ülkeler içe kapalı, sadece diğer İslam ülkeleriyle değil, aynı zamanda laik devletlerle de bağlantı kurmamaktadır. Laik denilen bazı devletlerin nüfusunun büyük bölümü Müslüman'dır ve bu duruma rağmen İslam'ın yayılmasına yönelik bir politika izleyememektedirler.

Örneğin nüfusunun %40'ı Müslüman olan Fildişi Sahili örneğini ele alalım. Bu kadar yüksek bir orana rağmen, hükümet laiklik politikası uyarınca İslami bir eğitim programını yürürlüğe koyamamaktadır. Halkının %90'ı Müslüman olan Senegal için de durum aynıdır, Senegal hükümeti hala laiklikten yana bir politika benimsemektedir.

Günümüzde, İslam ülkelerine aidiyet, Kuran’da yazdığı gibi kardeşlik ve dayanışmanın eşanlamlısı olmalıdır. Bu dayanışma ve kardeşlik farklı ülkelerde düzenlenen eğitim programlarında işbirliği şeklinde kendini göstermelidir. Bu işbirliği bir ülkenin başka bir ülke için imam yetiştirmesi anlamına gelmemektedir. Bu dayanışma daha da ileri bir seviyeye gelmelidir. Bu yüzden, diğer medeniyetlerle rekabet edebilmek için ülkelere çok sayıda seçenek sunulmalıdır.

Günümüzde, birçok ülke İslam’la iç içe olsa da, sadece imam yetiştirmektedirler. Örneğin, Fildişi Sahili’nde mezhep okullarında eğitim programı uygulamaya koymak amacıyla bir semine düzenlenmiştir. Öncelikle, mezhep okullarının az sayıda olduğunu ve iktisadi olarak istihdam edilmeyen mezunlar yetiştirdiğini söylemek gerekir. Bu sebeple bu okulların eğitim programının oluşturulması ve gözden geçirilmesi söz konusudur. Öngörülen okul ve üniversiteler tüm dini mezheplerden öğrencilere açık olmalı ve İslami eğitimin yanı sıra bilimsel ve teknik eğitim ve vermelidir. Bu projenin uygulanması için gereken araçlar her yerden sağlanacaktır. “Her yerden sağlanacaktır” ifadesi dikkat çekicidir. Burada, İslam ülkelerinde bulunan milletlerarası topluma ve oradan gelen fon bağışlayanlara atıfta bulunmaktadır.

Çalışmamın bu bölümünde, İslam ülkelerinin yüksek seviyede eğitim ve araştırma kurumları kuracak kaynaklarının olup olmadığı sorusunu işlemek istiyorum. Ben şahsen söz konusu kurumların bu ülkelerde zaten var olduğuna içten inanıyorum. Ancak bu kurumlar neden Oxford, Harvard, Moskova veya Sorbonne Üniversiteleri gibi tanınmamakta ve şöhretleri duyulmamaktadır? Bunun sebebi dünya çapında ün yapmış İslam üniversitelerinin Arapça bilen öğrencilere, Avrupalı ve Afrikalılara açık olmayışıdır. İngilizce nasıl tüm dünyaya kendini kabul ettirmiştir? Üniversitelerin açıklık politikası ile İngilizce ve Fransızca tüm dünyayı fethetmiştir. Bir an için İslam üniversitelerinin dünyaya açıldığını varsayalım, bu politikanın avantajı ne olabilir:

1 – Öğrencileri kabul eden ülkenin dilinin tanınması ve yayılması. Bu dilin Arapça olduğunu varsayalım. Arapça konuşulan ülkelerin bu dili dünya üzerinde konuşan milyonlarca insan yoluyla elde edeceği ekonomik, soysa ve kültürel zenginlikleri bir düşünün.

2 – Üniversitenin sembolü İslam ve Kuran olacaktır. Kuran-ı Kerim Arapçadır. İslam’ın Afrika ülkelerinde yayılmasının önündeki en büyük engellerden biri Kuran’ın okunamamasıdır. Benim gözlemlediğim kadarı ile, birçok insan sureleri ve ayetleri sadece namaz kılarken okumak amacıyla ezberlemektedir. Kuran okumayı bilmemektedir. Üniversitelerde gençlerle temasa geçip, eğitim vererek, milyonlarca insana Kuran’ın erdemlerine ulaşma imkânı sağlanacaktır.

3 – Üniversiteler, daha önce de söylediğim hâlihazırda vardır. Bu hedeflere ulaşmak için eksik olan nedir? İslami dayanışma. Yani İslam ülkeleri, eğitimlerini bu ülkelerde almak isteyen öğrencilere çok sayıda burs sağlamalıdır. Benim ülkeme gelecek olursak, Fildişi Sahili'nde Mısır, Fas, Tunus, Suudi Arabistan vb. ülkelerden çok sayıda talep bulunmakta, verilen burslar sadece öğrencilerin sadece dinbilim konusunda eğitilmesine tahsis edilmektedir. Bugün artık herkes bilim ve teknolojiye erişmek istemektedir ve bunu sağlayacak araçlarınız ve olanaklarınız mevcuttur.

4 – Araştırma konusuna gelecek olursak, İslam ülkelerinin her konuda yeterli araştırma merkezi kurmak için gereken sermayeye sahip olduklarına inanıyorum. Bu araştırma merkezlerinden İslam ülkelerinde hiç var mı? Bilmiyorum, ancak var olduklarına inanıyorum. Ben subilimi alanında çalışıyorum, İslam ülkelerinden birinde milletlerarası bir konferansa henüz rastlamadım. Dünya çapında Afrika'da İslam Üniversiteleri, İslam Hastaneleri, İslami Malarya, AIDS Araştırma merkezleri görmek iyi olurdu.

Örneğin, İslam'ın yayılması konusunda büyük öneme sahip bir olgu ile durumu gözler önüne sereceğim. Afrika'da İslam yoksulların dini olarak görülmektedir. Diğerleri mürit bulmak için bu durumu öne sürmektedir. Anlatacağım olay, Fildişi Sahili'nin kuzey batısında bulunan doğduğum köy olan Odienne'de geçmektedir. Köyün nüfusunun %98'i Müslüman'dır. Diğer mezhepler de bu kasabayı faaliyetleri için seçmişti. Genç kızlara yönelik bir meslek okuluna ve girişin ücretsiz olduğu bir Katolik okuluna yerleştiler. İmamın küçük kızlarından biri hastalandı ve çocuğun babası muayene ücretini karşılamayacağından köydeki Katolik hastanesine başvurdu, böylelikle çocuk ücretsiz tedavi edildi. Çocuğun babası iyiliğe duyduğu minnet duygusundan ya da nankörlükten, Hristiyanlığı benimsedi. Bu olay, Fildişi Sahili'nde İslam'ın beşiği sayılabilecek bir yerde gerçekleşmiştir. Bundan sizce nasıl bir ders alınabilir?

1 – Yoksulluk herkesi etkileyebilir

2 – Baba o gün küçük çocuğunu kurtarabilmek için İslam dayanışmasına ihtiyaç duydu ancak hâlihazırda mevcut değildi.

3 – Babanın seçme şansı yoktu, elindeki tek seçenek Katolik okuluydu. Bu misyon şu anda yardımlaşma ve hayır işleri örtüsü altında çok sayıda yandaş toplamaktadır.

Bu örneği Afrika'daki özellikle Fildişi Sahili'ndeki İslami hayır kuruluşlarının ve bu misyonların dinlerin yayılmasında son derece önemli olduğunu anlatabilmek amacıyla anlattım. İmamlar yetiştirmek kesinlikle önemlidir, ancak insanlara geçimlerini sağlayabilecekleri bir eğitimi sunmak da aynı dere-

cede önemlidir. Peygamber Efendimizin (s.a.v) dediği gibi: “Hiç ölmeyecekmiş gibi çalışmalı, yarın ölecekmiş gibi ibadet etmeliyiz”

Sonuç

Sonuç olarak aşağıdaki önerileri getirmek istiyorum:

— Farklı yerlerden gelen insanları yönlendirmek için internet üzerinden eğitim yollarının oluşturulması

— Burslu laik üniversitelerin kurulması

— Öğretmen ve öğrenci değişim programları için işbirliği oluşturulması

— Kırsal bölgelere meslek okulları, sağlık ocakları ve kız okulları gibi sosyal nitelikte yapılanmalara girilmesi

FAS, CEZAYİR, TUNUS, İRAN gibi birçok İslam ülkesi değişim ve eğitimin gerekliliğinin farkına varmaya başlamıştır. Bu ülkeler çoğu zaman öğrencileri ve çocukları belli bazı formasyonlara yönlendirmektedir. Bu övgüye değer ancak aynı zamanda da diğer eğitim alanlarına doğru genişletilmesi gereken bir yaklaşımdır.

Bu toplantı, teşvik edilmeyi hak eden bir motivasyon kaynağı teşkil etmektedir.

Bu vesile ile Türk makamlarına kongreyi düzenlemelerinden ötürü bir defa daha teşekkürlerimi sunuyorum.

BOSNA HERSEK MÜSLÜMANLARINDA EĞİTİMİN BAŞLANGICI, GELİŞİMİ VE BUGÜNKÜ DURUMU

Prof. Dr. Refik ÇATIÇ

Pedegoška Akademija, Zenica, Bosna Hersek

Bir Avrupa ülkesi olan Bosna-Hersek, geçmişte Yunan, Roma, Osmanlı ve Avusturya gibi büyük imparatorluklardan değişik şekillerde etkilenmiştir. Bu imparatorlukların her biri sosyal ve kültürel açılarından bir takım izler bırakmakla beraber, bunların içerisinde en kalıcı olan Osmanlılardır. Bu topraklarda 500 yıldan fazla bulundukları için bilhassa dilimiz, kültürümüz, eğitimimiz, müziğimiz, yemeklerimiz yanında diğer adet ve geleneklerimiz Osmanlılardan oldukça etkilenmiştir. Bosna Hersek Müslümanlarının eğitimi gerçek anlamda Osmanlılarla başlamıştır. Bu tebliğimizde kısaca Bosna Hersek Müslümanlarında eğitiminin gelişimi ve bugünkü durumu üzerinde durmak istiyorum.

Bosna Hersek'in coğrafi konumu nedeniyle geleneksel kültürümüz, günlük hayatımız ve eğitimimiz çevre kültürlerden etkilenmiştir.

Bosna'daki ilk yazılı kaynaklar 6. yüzyıldan Ertur-Umbri dilinden kalma belgelerdir. (Bunlar Bugoyino yakınlarında Pod'ta bulunmuştur.) Bunlardan başka, üzerinde Daorsan adı verilen Yunan yazısıyla yazılmış paralar bulunmuştur. (Daors İllirler'e ait şehir kalıntılarında bulunmuştur.)

Bizim açımızdan en iyi gösterge İllirlerin mezar taşlarındaki yazılardır. Bu bölgede Romalılar, Katolik kilisesi vasıtasıyla yazı konusunda bölgeyi oldukça etkilemişlerdir. Bu durum 10. yüzyıla kadar sürmüştür. Bu topraklara gelen Slavlar, önce Glagoljica ve daha sonra da Kiril alfabesini hâkim kılmışlardır. Kullanılan bu iki yazıdan Bosançica yazısı türemiştir. Bu Bosançica yazı Ortaçağda Bosna'da kullanılmıştır. Bu yazının kullanıldığı ilk belge Kulin Ban tarafından yazılmış bir belgedir. Bu, 1189 yılında Dubrovnik tüccarlarına vergisiz ticaret yapabilmeleri için Kulin Ban tarafından verilen bir garanti belgesidir. Bu dönemlerde belirli bir eğitim sistemi yoktur. Genelde kiliselerde eğitim verilmektedir. Ancak zengin aileler çocuklarını okutmak için Dalmaçya veya Roma şehirlerine gönderebilmektedirler. 1463 yılında Türklerin ülkemize gelmeleriyle yeni bir eğitim sistemiyle karşılaşırız. Bosna'da yaşayan-

lardan bazıları Türklerin gelişi ile kısa zamanda İslamiyet dinini kabul ettiler. İslamiyet'i kabul edenlerin başında Bogomiller yer aldı. Çünkü Vatikan Bogomil inancında olanları dinsiz olarak kabul ediyordu ve baskı uyguluyordu.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde eğitim öncelikle mekteplerde gerçekleştirilmektedir. Bu okullarda Kur'an-ı Kerim, okuma-yazma ve matematik öğretiliyordu. Daha sonra mektepler ilkokullara dönüştürülmüştür. Bu okullar genelde camilerin yanında bulunuyorlardı. Bosna'da ilk cami 1448 yılında Ustikolina'da inşa edildi. O zamanlar mektepler zenginler tarafından yaptırılmakta idi. Mekteplerdeki eğitim yaş gruplarına göre değil bilgi seviyelerine göre oluşturuluyordu. Bu nedenle 6 yaşındaki bir çocukla 15 yaşındaki bir çocuk aynı grupta olabiliyordu. Eğitim yılı diye bir durum yoktu. Öğrenciler Kur'an'ın belli bir bölümünü öğrendikten sonra eğitime son veriliyordu. Ayrıca bazı köylerde özel evlerde hocalar belirli zamanlarda eğitim veriyorlardı. Kız ve erkek çocukları ayrı ayrı eğitim görüyordu.

Dr. Kasumoviç, cami ve mekteplerle ilgili şunları söylemektedir: “Cami, mescit ve tekkeler dini ihtiyaçlarımızı karşılıyordu. Namazlar buralarda kılınıyordu. Sipahi ve beylerin çocukları özel eğitim görüyorlardı. 6–10 yaş arası Müslüman çocukları için de mektep ve muallimhaneler açılıyordu. Şu eğitim kurumları vardı:

- Beytu'l –ilm
- Beytü't-ta'lim
- Muallimhane ve
- Mektep (İlkokul)”¹

Muallimhaneler, imam ve öğretmen yetiştiriyordu. Söz konusu eğitimi görenler gıda, giyecek alıyorlardı. Bunların bazılarında kalacak yerler de bulunuyordu.

Boşnakların ikamet ettikleri her şehirde genel okulların yanı sıra özel okullar da bulunuyordu. Bununla ilgili Dr. Kasumoviç şunları söylüyor: “Yukarıda adı geçen okullardan başka Saraybosna'da 1463–1878 yılları arasında Opkanye'de esnaf okulu vardı. Bu özel okula gidenler Saraybosna esnaflarının çıraklarıydı. Çocuklar sabahları bu okula gidiyor sonra da çıraklık işlerine dönüyorlardı. Aynı şekilde Sağrakçı Hacı Mahmut mahallesindeki Ulomljenica (Ulomlyenitsa) adlı camide bir kız okulu vardı. Bu okula Saraybosnalı zengin ailelerin hizmetçi kızları gidiyordu. Söz konusu okul bu yüzyılın başına kadar faaliyetine devam etmiştir.”² Saraybosna'da işgalden önce şu okullar da vardı: Sabah Mektebi, öğretmen yetiştiren “Darul Muallimin”, “İslahan”, “Daruş – Şefeka” ve askeri okul olarak da “Mekteb-i İdadiye”³

Bu şekilde organize edilmiş olan okullar ilk 3 yüzyıl genel bir eğitim veren kurumlar olarak görev icra etmişlerdir. İmparatorluğun eski gücünü kay-

bedip çöküşe başlaması, kendini Bosna eyaletinde de göstermiştir. Özellikle 18. yüzyıl ve 19. yüzyıl başında eğitimde büyük bir krizin içine girildi. Günümüzde bu kriz dönemiyle ilgili pek çok belge bulunmaktadır. Bu belgelerde imamların, katiplerin, muallimlerin ve müderrislerin itiraf ve ifadeleri açıkça görülmektedir. İmparatorluğun zayıflamasına paralel olarak ekonomi kötüleşmiş ve kaynak bulamayan okullar sadece gönüllü hocalar tarafından yürütülmüştür. Bu gönüllü hocalar da geçim kaygısıyla tarla işlerinde, ticaretle veya başka işyerlerinde çalışmak zorunda kaldıklarından eğitimi ikinci plana bırakmışlardır. 19. yüzyıl başında eğitim sorunlarının çözümü ile ilgili bazı reformlar yapıldı.⁴

Yapılan reformlar neticesinde eğitimde sekülerleşme başladı. Böylece dini eğitim veren dini okullar ve daha seküler olan okullar ayrımı ortaya çıktı. Böylece “mektepler” sadece dini eğitim için kullanılmaya başlanmıştır. Mekteplerde Şeriat eğitimi veriliyordu. Lise eğitimi ise medreselerde yapılıyordu. Bu medreseler içinde en önemli olanı 1532’de kurulmuş olan Gazi Hüsrev Bey Medresesidir.

Avusturya-Macar İmparatorluğu, Bosna’ya hâkim oldukları dönemde sosyal ve kültürel alanda birtakım değişiklikler yapmıştır. Osmanlıların çekilmesi, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun gelişi bir medeniyet değişimi anlamına gelmiştir. Dolayısıyla eğitimde de yeni bir dönem başladı. O zamanlar Bosna’da 917 mektep, 43 medrese ve lise düzeyine 28 rüştiye vardı. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, ilkokul öğretiminin devlet tarafından yürütülmesini ve gençlerin Habsburg Hanedanının isteğine göre eğitilmesini esas almıştır.

Bu eğitim sistemine göre Boşnak çocuklarının okuma-yazması yok kabul ediliyordu. Çünkü çocuklarımız okullarda sadece Arap alfabesini öğrenmişlerdi ve Arap alfabesine göre okuyup yazabiliyorlardı. Yani Latin veya Kiril alfabesinde okur-yazar değillerdi. Bu noktadan hareketle yapılan genel bir araştırmaya göre Boşnakların %92’sinin okuma yazma bilmediği açıklanmıştı.

Avusturya-Macaristan resmi belgelerinde eğitimle ilgili şöyle kayıtlar bulunmaktadır: “Müslüman okulları dini esaslara göre yönetiliyor ve çocuklara genel dini bilgi veriliyor, Kur’an ezberletiliyor.”⁵

Durumun vahametini gören Müslümanlar, 1890 yılında mektep ve medreselerin reformunu ve yeni eğitim sistemine uygun çağdaş metodlarla bir an önce hocaların eğitilmelerini istemişlerdir.⁶ İbtidailer’in Sibyan mekteplerinden daha iyi olduğu ortaya çıkmıştı. Çünkü İbtidailerin öğretimi 3 yıl sürüyordu ve 6 yaşından itibaren başlıyordu. Dolayısıyla çocuklar ilköğretime yetişebiliyorlardı.

Safvet-bey Başağaç’e göre, Bosna-Hersek’teki Müslümanların durumu çok kötüydü. Kültür bakımından 30 yıldır hiçbir ilerleme olmamıştı. Ekonomik

yönden bir gelişme olmadığı gibi aksine gittikçe çöküyorlardı. Buna karşılık diğer milletler kültür ve ekonomik bakımdan gittikçe geliyordu. Burada Müslümanların kültürel ve ekonomik çöküntülerinin nedenlerini ve bunun suçlularını sormak gerekir. Bu konuda Başağaç şunları söylüyor: “İbtidaiye mekteplerimiz suçludur. Çünkü vakıf varlığımız hızlı bir şekilde ilerlemeye başlayıp Bosna Hersek’in her tarafında vakıf arazileri üzerinde binalar yapılmaya başlayınca insanlar eski Sibyan mekteplerini terk edip çocuklarını modern okullara göndermeye başladılar. O zamanlar başımızda Baron Kutscher bulunuyordu. Biz onu Müslümanların dostu olarak tanıyorduk. Müslüman dostlarının hatırı için evinde mevlitler bile düzenleniyordu. Bize İbtidaiye okulları fikrini sundu ve dediği oldu. Müslüman çocukları 7–8 yaşlarında İbtidaiye gidiyorlar, 10–11 yaşlarında ilköğretime başlıyor ve 14–15 yaşlarında da mezun oluyorlardı. Liselere artık gitmiyorlardı, ya da çok az kişi gidiyordu. Çünkü diğer çocuklara göre yaşları oldukça büyüktü ve zamanları geçmiş oluyordu. Bunun sebebi Kutscher idi. Kutscher, Bosnalı Müslümanların kültürel ve ekonomik çöküşlerini seyredererek gülüyordu.”⁷

Önemli Boşnak entelektüeller olan Cemaluddin Çauşeviç ve Muhamed Seid Serdareviç eğitimde köklü reformlar yaptılar, yeni bir anlayışla İbtidaiye mektepleri oluşturdular. Dersleri ve kitapları ana dile dönüştürdüler, ayrıca dünya ile ilgili yeni dersler koydular.

Açılan modern İbtidaiye mekteplerde artık sınıflarda sıralar, sandalyeler ve yazı tahtaları bulunuyordu. Öğrenciler sınıflara göre ayrılıyordu ve eğitim üç yıl sürüyordu. Öğretim planında Arap harfleri ve din derslerinin öğretimi de vardı. Öğrenciler gruplar halinde öğreniyorlardı. Buraların öğretmenleri Daru’l-Muallimin okulundan mezun oluyorlardı. Öğretim yılı 1 Ekimde başlıyor, 1 Ağustosta sona eriyordu. Dini bayramlarda okullar tatil oluyordu. Dersler sabah 7–11, öğle 12–14 saatleri arasında yapılıyordu. Öğretim yılının sonunda sınavlar vardı. Bu sınavlara “hatma” deniliyordu. Bu sınavlardan sonra öğrenci ya bir üst sınıfa geçiyor ya da o sınıfı tekrarlıyordu. Bu “İbtidaiye” mekteplerinin ihtiyaçları, vakıflar ve devlet bütçesi tarafından karşılanıyordu.⁸

1869 yılında Saraybosna’da Daru’l Muallimin kuruldu ve Mekteb-i İbtidailer için nitelikli öğretmenler yetiştirdi. Eğitim süresi üç yıl olan bu okullar 1878 yılına kadar çalıştı. Daru’l Muallimin 1898’de tekrar açıldı ve 1914 yılında yeniden düzenlendi. Öğretim süresi dört yıla çıkarıldı. Bu durum 1918 yılına kadar sürdü.

Geleneksel mektep eğitimi ana unsur olarak özellikle İslami öğretimi öne çıkarmıştır. Bununla birlikte Avrupa Kültürü ile de bazı temas noktaları mevcuttu.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun parçalanmasından sonra Bosna’dan Sırbistan, Hırvatistan ve Slovenya krallığı oluşturuldu. Ülkenin ismi

daha sonradan Yugoslavya Krallığına dönüştü. Bu dönemde Müslümanlar birleşik bir eğitim sistemine katılmışlardır. Dini ve kültürel eğitim Mekteplerde görülmeye devam edilmiştir.

Boşnaklar, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti döneminde isimsiz kaldılar. Kendileri ya Sırp ya da Hırvat olarak nitelendirildiler. Aynı zamanda dilsiz de kaldılar. Çünkü bütün bölge için Sırp-Hırvat dili geçerli oldu. Daha sonra da dini özgürlüklerini kaybettiler. Böylece mektepler son bulmuş oldu.

Komünizm döneminde eğitim sistemi, materyalist dünya anlayışına dayanan Marksizm'e dayandırılmıştı. 1946 tarihli Yugoslavya anayasasında "dini özgürlüklere saygı duyulacaktır" maddesi yer aldı. Buna göre kilise, devletten ayrı olacaktı. Ancak bu madde sadece kâğıt üzerinde kalmıştır. 1950 yılında mektepler kapandı, camilerde verilen din ve Kuran dersler yasaklandı ve kadınların peçe taşımaları yasaklandı. 1952 yılında Bosna-Hersek'teki bütün tekkeler kapatıldı ve tekke ibadetlerine yasak getirildi. Bazı yazılı raporlara göre, askere giden Müslümanlar domuz eti yemek zorunda kalıyorlardı. Müslüman devlet adamları ise oğullarını sünnet ettiremiyor, onlara Müslüman ismi veremiyorlardı. Müslümanların kültür ve eğitimleri ile ilgilenen "Gayret", "Narodna Uzdanica (Milletin Umudu)" gibi dernekler kapatıldı. 1947 yılında devlet kontrolü altında çalışan ve dini eğitim veren bir İslami kurum açıldı. 1964 yılına kadar İslami dergilerin yayınlanması yasaktı. Birçok Müslüman mezarlıkları yok edilerek üzerlerine parklar veya binalar yapıldı.

1970'li yılların sonunda ve 1980'li yılların başında anayasadaki "Dini Özgürlükler" maddesinden hareketle "İslam Teoloji Fakültesi" ve "Kız Medresesi" açıldı. Ayrıca çok sayıda öğrenci çeşitli İslam ülkelerinde eğitim görüyor ve ülkemize yeni fikirlerle geliyorlardı. Yine birçok yararlı kitaplar ve araştırmalar tercüme ediliyordu.⁹

Bilindiği gibi, Bosna-Hersek, Balkanların batısında bulunuyor. 51.197 km2 büyüklüğünde, Sırbistan, Hırvatistan ve Karadağ komşu ülkeleridir. Başkenti Saraybosna'dır. 1991 yılında yapılan sayıma göre Bosna'nın nüfusu 4 377.033'tür. Bunların 1.902.956'sı Müslüman'dır.

Sosyalist Yugoslavya Federasyonu'nun parçalanmasıyla birlikte 1992 yılından itibaren Bosnalı Müslümanlar büyük baskılara, şiddete ve soykırıma maruz kaldı; evler, okullar, kütüphaneler, camiler ve köprüler yıkıldı (Örnek: Mostar köprüsü), evler bombalandı ve Müslüman mezarlıklar da tahrip edildi.

Bu zor durumlarda bile insanlar eğitime ve dine yöneldiler. Çajnom, Cazın ve Travnik şehirlerinde medreseler açıldı. Zenica, Bihaç ve Mostar'da İslam Pedagoji Akademileri kuruldu. Savaş sırasında bile çocuklar bombalara rağmen köylerdeki özel evlerde eğitim görüyorlardı. Okullardaki derslere din dersi de eklendi.

Dayton anlaşmasıyla Bosna-Hersek iki entiteli bir devlete dönüştürüldü. Dolayısıyla eğitim sistemi de ikiye bölündü. Sırp Cumhuriyeti adını taşıyan entitede Sırbistan'daki eğitim sistemi uygulanmaktadır ve buranın eğitimi Belgrat tarafından belirlenmektedir. Hırvatların çoğunlukta bulundukları federasyon bölgesinde ise Hırvatistan eğitim sistemi uygulanmaktadır. Boşnaklar ise, her üç gruba (yani Bosna-Hersek'te yaşayan Boşnaklar, Sırlar ve Hırvatlar) da uygun olabilecek birleşik bir eğitim sistemi için uğraşmaktadırlar. Boşnaklar, her üç gruba uygun düşebilecek çok-etnikli ve çok-kültürlü karaktere sahip bir eğitim sistemini savunuyor.

Bosna Hersek henüz geçiş döneminde olan bir ülke olduğu için eğitim konusunda birçok problemle karşı karşıyadır. Bosna-Hersek'te kişi başına milli gelir 3.154 dolardır. Milli gelirden eğitime ayrılan pay ise %3'tür.

Bugün anaokullarında 13.135 öğrenci, ilköğretimde 380.995, liselerde ise 164.830 öğrenci bulunmaktadır. Bunların 82.021'i kız öğrencidir. Özel okullarda 495 öğrenci vardır. 113 yüksek okulda 93.450 öğrenci mevcuttur. Din fakültelerinde ise 160 öğrenci bulunmaktadır. Avrupa Birliği entegrasyonu süreci çerçevesinde ilköğretim, lise ve üniversitelerde eğitim reformu yapılmıştır. İlköğretim reformu 2005 yılında gerçekleştirilmiştir. İlkokul eğitimi "3+3+3 sistemi" olarak toplam 9 yıl sürüyor ve okula 5,5 yaşında başlanmaktadır.

Liseler, genel liseler, sanat liseleri, özel liseler ve zanaat (meslek) liseleri diye bölümlere ayrılmaktadır. Liselerdeki reform çalışmaları Avrupa Birliği esaslarına göre yapılmaktadır. Bosna'da üniversiteler, AB Bolonya deklarasyonu modeline göre yönetilmektedir. Ülkemizde toplam 7 devlet üniversitesi ve daha fazla sayıda da özel üniversiteler mevcuttur.

Bosna-Hersek'in devlet olarak tek bir eğitim bakanlığı yoktur. Okullarımız kanton, federasyon veya Sırp Cumhuriyeti eğitim bakanlıklarına bağlıdır.

Bosna – Hersek'te Müslümanlar kendi dinlerini, kültürlerini ve kimliklerini 6 medrese ve 3 fakültede öğrenebilmektedirler. Ayrıca Boşnak çocukları isteğe bağlı olarak okullardaki seçmeli din derslerinde kendi dinlerini öğrenebiliyorlar.

Bosna-Hersek'teki Müslümanlar için hem kültür hem de eğitim açısından önemli olan bazı enstitüler mevcuttur. Bu bağlamda Hüsrev Bey Medresesini ve içindeki Balkanların en büyük dini Osmanlı kütüphanesini özellikle belirtmek istiyorum. Ayrıca Adil Zulfikarpaşic'in kendi çabaları ile kurduğu "Boşnak Enstitüsü" de Boşnak kültürü adına çok önemli çalışmalar yapmaktadır.

Kaynaklar

- Ćatić, Refik, *Metodički priručnik za nastavu vjeronauke*, IPF, Zenica, 2002.
- Ćatić, Refik, *Osnovi porodične pedagogije*, Pedagoški fakultet u Zenici, Zenica
- Ćatić, Refik – Stevanović, Marko, *Pedagogija*, Pedagoški fakultet u Zenici, Zenica, 2003.
- Ćurić, Hajrudin, *Muslimansko školstvo u BiH do 1918. godine*, Veselin Masleša, Sarajevo 19
- Ihsanoglu, E., *Historija osmanske države i civilizacije*, Orijentalni institut u Sarajevu i IRCICA (Centar za istraživanje Islamske historije, umjetnosti i kulture – Istanbul), Sarajevo, 2004.
- Kasumović, I., *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu*.
- Šukrić, N., *Prvi imanski šart (Vjerujem u jednog Boga) u našoj vjeronaučnoj literaturi*, Takvim 1990., Predsjedništvo Udruženja Islamskih vjerskih službenika u SRBiH, Sarajevo, 1990.

Dipnotlar

¹ Kasumović, I., *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu*, s. 87.

² A.e., s. 106.

³ Ćurić, H., *Muslimansko školstvo u BiH*, s. 33.

⁴ Kasumović, a.g.e., s. 92.

⁵ A.e., s. 204.

⁶ A.e., s. 206.

⁷ A.e., s. 200.-201.

⁸ Ćurić, a.g.e., s. 214.

⁹ Ćatić, R., *Metodički priručnik za nastavu vjeronauke*, s.10.

IRAK'TA EĞİTİMİN ÖNÜNDEKİ ENGELLER

Dr. Emin Tefvik ABDULLAH

Musul Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dekan Yardımcısı

Çeviren: Muharrem Hilmi Özev

Çok Şefkatli ve Merhametli Allah'ın Adıyla

Hepimiz bilmekteyiz ki, eğitim ülkelerin ilerlemesinin ve yükselmesinin temelidir. Çocuklarını ve gençlerini ülke kaynaklarını kullanmak üzere en iyi şekilde eğitmeyen bir ülkenin, sahip olduğu maddi imkânlardan ve güçten yararlanabilmesi mümkün değildir. İslam devlet[ler]i ilk dönem[ler]inde çocukların eğitimine önem vermek suretiyle en büyük güce sahip olmuş ve yeryüzünün efendiliği derecesine yükselmişti. Bu çağ indirilen ilk kelimesi “oku” emri ile insanlığı okumaya çağırarak Kuran'ın inmesiyle başlamıştı. Aynı şekilde, Peygamber (S.A.V.) de dünya ve ahirette kurtuluşa ermeleri için ümmetini okumaya davet etmiş ve “İlim öğrenmek her Müslüman erkeğin ve her Müslüman kadının boynunun borcudur” buyurmuştu. Bunun yanında, Peygamber (S.A.V.) ümmeti arasında ilmin yaygınlaşması için bir takım uygulamalarda bulunmuştur. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri müşrik esirlerin onar Müslüman okuma yazma öğretme karşılığında serbest bırakılmasıdır. Sahabe ve daha sonra gelenler de bu yolu izlemişlerdir. Sonuçta Müslümanlar muazzam bir kültüre, İslam devleti de o zamanın batısıyla kıyaslanamayacak kadar büyük bir güce kavuşmuşlardır.

[İslam dünyasındaki bu gelişmeyi gören ve] bunu kendine yönelik bir tehdit kabul eden Batı bu ilerlemenin önünü kesmek için planlar yapmış ve kendi çocuklarının eğitimine ağırlık vermiş, İslam dünyasında görülen bu ilerlemeyi durdurmayı başarmıştır. Müslümanlar ise cehalet çağına geri döndürülmüşlerdir. Öyle ki, Batı'nın ilim ve marifet ile uyanışa geçmiş ve tüm alanlarda büyük bir ilerleme kaydetmiştir. Çünkü Allah (c.c) çalışan herkese karşılığını verir ve ister Müslüman olsun ister gayrimüslim olsun çalışan, bu dünyada emeğinin karşılığını alır. Nitekim Allah (c.c.) “Hepsine; (dünyayı isteyenlere de, ahireti isteyenlere de) Rabbinin ihsanından veririz. Rabbinin ihsanı kıstlanmış değildir” (İsra, 20) buyurmaktadır.

Bu noktada her hangi bir ülkede ve bu arada İslam ülkelerinde, ilmin ve eğitimin sönmesine, cehaletin ve geri kalmışlığın hâkim olmasına yol açan iki nedenden söz etmek istiyorum. Bu iki neden ekonomik durumun kötüleşmesi ve güvenlik durumunun kötüleşmesidir. Kuran-ı Kerim ülkelerde sefillik ve çöküntünün had safhaya ulaşmasının “açlık” ve “korku”nun yaygınlık kazandığı durumlarda ortaya çıktığına işaret etmektedir. Bu noktada açlık ekonomik durumun kötüleşmesini, korku ise güvenlik durumunun kötüleşmesini anlatmaktadır. Nitekim Allah (c.c.) azaba uğramış toplum örneği verirken şöyle buyurmaktadır: “Allah bir şehri misal olarak verdi: Bu şehir güvenli, huzurlu idi, Oraya her yerden rızık bol bol geliyordu. Ne var ki onlar Allah’ın nimetlerine karşı nankörlük ettiler. Allah da onlara, yaptıkları işler yüzünden açlık ve korku elbisesini (felâketini) tattırdı.” (Nahl, 112). Allah (c.c) insanları açlıktan doyurduğu (yani güçlü bir ekonomi verdiği) ve korkudan uzak tuttuğu (yani onlara güvenlik huzuru verdiği) için onların şükretmelerini istemekte ve şöyle buyurmaktadır: “Bu Beyt (Kâbe)nin Rabbine kulluk etsinler. O, kendilerini açlıktan kurtararak beslemiştir ve her tehlikeye karşı onlara emniyet vermiştir” (Kureyş, 3-4). Her iki durumun da ülkemin –Irak- çocukları ile birlikte yaşamış ve bu ülkemizin her köşesinin bu iki durum tarafından nasıl kuşatıldığını görmüş bulunuyorum. Eğitim ve öğretim de bu kuşatılmışlıktan nasibini almış bulunuyor. Çünkü bu ülkenin yöneticileri sürekli sefalet içerisinde devam edecek bir yaşama mahkûm etmişlerdir. Örneğin işgalden önce ekonomik durum, özellikle ekonomik ambargo döneminde, son derece kötü bir durumdaydı ve bir öğretim üyesinin aylık ücreti beş dolar civarındaydı. Amerikan işgali döneminde yasa hâkimiyetinin yok olması nedeniyle güvenlik çöküntüsü had safhaya ulaşmış, katliamlar yaşanmaya başlanmıştır. Örneğin, benim üniversitemde –Musul Üniversitesi- alanında ün yapmış yetenekli yirmi altı öğretim üyesi öldürülmüştür. Yaşanan gasp ve kapkaç olayları durumu daha da kötüleştirmiştir. Bu anlattıklarımız sadece Musul ile ilgilidir. Irak’ın alevler içindeki diğer bölgelerinin durumunun ne kadar kötü olduğunu varın siz düşünün.

Yukarıda dile getirdiğimiz nedenlerden dolayı, pek çok öğretim görevlisi kötüleşen durumdan kurtulmak amacıyla [yurt dışına] göç etmiştir. Aynı şekilde, başta mühendis ve doktorlar olmak üzere alanında uzman pek çok kişi de ülkeyi terk etmiştir. Öğrenciler ise, son derece tehlikeli olan yollardan geçerek üniversitelerine ulaşmaktadırlar. Güvenlik eksikliği, zihin karışıklığı ve amaçsızlık gibi nedenlerden dolayı öğretim zaafa uğramıştır. İşgal döneminde tahsisatın inşaat ve diğer donanımına tahsis edilmesi nedeniyle, bilimsel araç gereç temini ve öğrencileri bilimsel çalışmalara teşvik etme imkanı kalmamıştır.

Tüm anlattıklarımıza rağmen, Iraklılar bu karanlık tünelin bir gün sona ereceği ve vatandaşların birbirleriyle yardımlaşması ve diğer İslam ülkelerinden gelecek olan destek ve yardımlar sayesinde aydınlık bir ufka erişecekleri

umudunu taşımaktadırlar. Irak halkının doğasında bulunan bilim sevgisi de bu umudun güçlenmesine yardımcı olmaktadır. Nitekim Sümerler, Akadlar, Asuriler ve Babilliler döneminde ortaya konulmuş bulunan kadim Irak kültürü bunun en iyi kanıtıdır. İslami dönemde ise, Bağdat, Küfe ve Basra gibi Irak şehirleri ilim ve marifet şehirleri olmuşlardır. O kadar ki, Abbasiler döneminde Bağdat hilafet merkezi haline gelmiştir.

Günümüzde ise, yaralı ülkemizin dört bir köşesini saran acı duruma rağmen, Iraklılar öğrenime dört elle sarılmaktadır. Okumaya ve kitap satın almaya doğru ciddi bir yöneliş söz konusudur. Herkes eğitime dönmüş durumdadır. Hatta ev hanımları bile, karşılaştıkları büyük güçlüklerle rağmen, yarım kalan eğitimlerini tamamlamak üzere gece ya da gündüz eğitimi veren ve öğrencilerle dolmuş bulunan okullara ya da üniversitelere devam etmektedirler. Bunlara bakarak bizim ülkemizde en iyiye doğru bir değişimin Allah'ın izniyle gerçekleşmekte olduğunu teyit ediyorum. Çünkü Allah (c.c.) şöyle buyuruyor: “Allah bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır” (Talak, 7).

Öneriler

1. Kuşkusuz, ülkelerin ilerlemesi ve arzu edilen gelişmenin sağlanması için gerekli olan bilimsel çalışmalar alanında gerekli ve yeterli adımların atılabilmesi, ancak ve ancak hükümetlerden gelecek olan destek ve hayır kurumlarının ya da servet sahiplerinin bağışları ile mümkün olabilir. Bu nedenle eğitim ve öğretim sektörünün desteklenmesi amacıyla ülke bütçesinin önemli bir bölümünün tahsis edilmesi gerekmektedir. Şu anki durumda, birkaç ülkeden gelen, ve hemen hiçbir ihtiyacı karşılamayan yardımlar ile bu açığı kapatmak mümkün değildir.

2. Refah için gerekli koşulların hükümetlerce kendi halkları için tam olarak yerine getirilmesi. Ta ki, hayatın güçlükleri karşısında yorun ve bitkin düşmeksizin, kendilerini tam olarak eğitim ve öğretime verebilsinler. Peygamber (S.A.V.) bu konuda onlar için çok güzel bir örnektir. Nitekim o herkesin kolay bir hayat için gerekli olan şeyleri temin etmesini, sıkıntıda bulunanların ihtiyaçlarının da hazineden (beytülmal) karşılanmasını emretmiş ve şöyle buyurmuştur: “Evi olmayan ev edinsin, eşi olmayan eş edinsin, bineği olmayan binek edinsin, hizmetçisi olmayan hizmetçi edinsin.” Bu ihtiyaçların temini öğrencilerin çalışmaları için gerekli olan boş vaktin elde edilmesini ve zihinlerinin duru kalmasını sağlar. Nitekim İmam-ı Şafii'nin şöyle dediği aktarılmalıdır: “Bir soğan [temini] için [dahi] meşgul olsaydım, hiçbir meselede fetva veremezdim.”

3. İslam ülkelerinin okullar ve üniversiteler için daha fazla bina yaptırmaları ve bilimsel gelişme için gerekli olan araç gereci temin etmeleri gerekmektedir. Ayrıca ücretsiz eğitim imkanları da sağlanmalıdır ki, eğitim yoksullar için de mümkün olsun ve zenginlerin tekeline düşmesin.

